

นำชมโบราณวัตถุสถาน อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย
 นายประโชติ สังขกิจ เรียมเรียง มีภาพและแผนผังประกอบ

กรมศิลปากร จัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๓

นำชมโบราณวัตถุสถาน ในอำเภอศรีราชา จังหวัดสุโขทัย

นายประโชติ สังขะนุกิจ

เรียบเรียง

กรมศิลปากร
จัดพิมพ์

๒๕๑๓

ເລກ ໑

ເລກ ໑

ເລກ ໑ ໑. ໑໐໑ ໑/໑

สารบัญ

คำนำ

อำเภอศรีสังขณาลัย ๑

ประวัติเมืองศรีสังขณาลัย ๕

วัดช้างล้อม ๑๓

วัดเจติยเจ็กแถว ๑๔

วัดสวนแก้วอุทยานใหญ่ ๑๕

วัดนางพญา ๑๖

หลักเมือง ๑๗

วัดสวนแก้วอุทยานน้อย ๑๗

พระราชวัง ๑๘

วัดเขาพนมเพลิง ๑๙

วัดเขาสุวรรณคีรี ๒๐

แก่งหลวง ๒๑

เตาทุเรียงปายาง ๒๑

เตาทุเรียงเกาะน้อย ๒๑

วัดโคกสิงคาราม ๒๒

วัดเจ้าจันทร์ ๒๒

วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ๒๓

กุฏิพระร่วง ๒๔

วัดเขานินทร์ ๒๔

วัดกุฎีราย ๒๕

ถนนพระร่วง ๒๖

งานเทศกาล ๒๘

สถานที่น่าเที่ยว ๒๙

คำนำ

เมืองศรีสัชนาลัย ตั้งอยู่บนฝั่งตะวันตกของแม่น้ำยม ในพระราชพงสาวดารกรุงศรีอยุธยา มักออกชื่อเมืองศรีสัชนาลัยว่าเมืองสวรรค์โลก ซึ่งตรงกับพงสาวดารเหนือ ทกล่าววว่า เมืองนี้สร้างขึ้นโดยเจ้าฤๅษศรีสัชนาลัย และเจ้าฤๅษีสัทธิมงคล โดยได้ให้ลูกหลานไปช่วยกันสร้างเมือง เมื่อสร้างเสร็จแล้วจึงให้ชื่อเมืองสวรรค์โลก ดังนั้นสวรรค์โลกและศรีสัชนาลัยจึงเป็นเมืองเดียวกัน มีกษัตริย์สืบต่อกันมาหลายพระองค์

เมืองศรีสัชนาลัยหรือสวรรค์โลก เป็นเมืองที่มีความสำคัญในประวัติศาสตร์ สันนิษฐานว่าเมืองเดิมคงตั้งอยู่ทางด้านใต้ แถวบริเวณวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ซึ่งเรียกตามตำนานพื้นเมืองว่า เมืองชะเลียง ชื่อนี้ปรากฏเป็นครั้งแรกในจารึกพ่อขุนรามคำแหง มหาราช พ.ศ. ๑๘๓๕ ในจารึกวัดพระมหาธาตุ พ.ศ. ๑๙๑๖ และในจารึกหลักที่ ๑๐ พ.ศ. ๑๙๔๖ จากหลักฐานดังกล่าว เมืองชะเลียงจึงเป็นเมืองที่สำคัญในราว พ.ศ. ๑๘๓๕ และอาจจะเสื่อมลงในราว พ.ศ. ๑๙๔๖ ดังนั้นพอจะกล่าวได้ว่า เมืองชะเลียงหรือสวรรค์โลก หรืออีกชื่อ

หนึ่งว่าศรีสัชชนาลัยนั้น สร้างขึ้นก่อน พ.ศ. ๑๘๓๕ และปรากฏต่อมาจนถึง พ.ศ. ๒๐๑๗ แล้วก็หายไป

เมืองศรีสัชชนาลัยตามจารึกครั้งสุโขทัยมักจะเรียกคู่กันกับเมืองสุโขทัย เช่น พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองศรีสัชชนาลัยสุโขทัย จึงเป็นหลักฐานอีกข้อหนึ่งว่า เมืองทั้งสองนี้คงจะสร้างขึ้นพร้อมๆกัน ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๑ กรุงรัตนโกสินทร์ โปรดให้ย้ายเมืองสวรรคโลกจากเมืองศรีสัชชนาลัยลงมาตั้งที่ตำบลวังไม้ขอน คือบริเวณที่ตั้งอำเภอสวรรคโลกปัจจุบัน และเมืองศรีสัชชนาลัยก็เปลี่ยนมาเป็นอำเภอศรีสัชชนาลัยขึ้นกับจังหวัดสุโขทัย

ความสำคัญของเมืองศรีสัชชนาลัย นอกจากจะเป็นเมืองลูกหลวงในสมัยสุโขทัยแล้ว ยังเป็นเมืองที่มีโบราณสถานที่สำคัญอยู่หลายแห่ง ซึ่งเป็นเครื่องหมายแสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองของเมืองนี้มาแต่สมัยโบราณกาล อันนับเป็นประโยชน์ในด้านการศึกษาทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี และศิลปกรรมตลอดจนวัฒนธรรมในสมัยสุโขทัยได้เป็นอย่างดี เช่น ทางด้านโบราณสถาน สภาพปัจจุบันยังมีเค้าแนวกำแพงเมืองซึ่งตั้งต้นจากแก่งหลวงมาทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ตามลำแม่น้ำ นอกจากนั้นก็มีวัดเจติยเจ็ดแถว, วัดช้างล้อม, วัดนาง

พญา และเตาเผาเครื่องถ้วยสังโลก เหล่านี้เป็นต้น ทางด้าน
ศิลปวัตถุก็ยังมีร่องรอยปรากฏอยู่จนทุกวันนี้

เนื่องจากบรรดาโบราณสถานและโบราณวัตถุของเมือง
ศรีสัชนาลัยเป็นศิลปกรรมที่มีความงามและทรงคุณค่า ซึ่ง
รัฐบาลได้เล็งเห็นถึงความสำคัญที่จะต้องบำรุงรักษาไว้ จึงได้
มอบให้กรมศิลปากรสำรวจ ชูตแต่งและบูรณะ ตั้งแต่ปี
พ.ศ. ๒๔๙๖ แต่ได้หยุดชะงักไปด้วยความจำเป็นบางประการ
มาเริ่มอย่างจริงจังเป็นลำดับเป็นอันอีกครั้งหนึ่งในสมัยรัฐบาลของ
คณะปฏิวัติ เมื่อวันที่ ๑๔ เมษายน และวันที่ ๙ มิถุนายน
๒๕๐๗ แม้เมื่อคณะรัฐมนตรีชุดที่แต่งตั้งคณะกรรมการจะได้
พ้นตำแหน่งไปแล้ว แต่คณะรัฐมนตรีชุดปัจจุบันก็ยังเล็งเห็น
ถึงความสำคัญของการดำเนินงานปรับปรุงบูรณะโบราณสถาน
เมืองศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย จึงได้มีมติเมื่อวันที่ ๒๖
สิงหาคม ๒๕๑๒ ให้ตั้งคณะกรรมการปรับปรุงโบราณสถาน
จังหวัดสุโขทัยขึ้น

โบราณวัตถุสถานในเมืองศรีสัชนาลัย เท่าที่กรม
ศิลปากรได้สำรวจและเห็นว่าควรทำการชูตแต่งมีอยู่ด้วยกัน
๔๗ แห่ง ได้ดำเนินการสำรวจและชูตแต่งบูรณะมาตั้งแต่ปี
ประมาณ ๒๕๐๘ จนถึงสิ้นปีงบประมาณ ๒๕๑๒ โดยที่เมือง

ศรีสัชชนาลัยได้ปฏิบัติงานสำเร็จเรียบร้อยไปแล้ว ๑๔ แห่ง
และคงจะพยายามดำเนินการต่อไปจนกว่าจะเสร็จสิ้นบริบูรณ์

ข้าพเจ้าได้ให้ นายประโชติ สังขะนุกิจ ภัณฑารักษ์
โท หน่วยศิลปากรที่ ๓ จังหวัดสุโขทัย เรียบเรียงนำชม
โบราณวัตถุสถานเมืองศรีสัชชนาลัย ให้นายชิน อยู่ดี
ภัณฑารักษ์พิเศษ ช่วยตรวจแก้เพิ่มเติม และให้ นาย
ประพัฒน์ โยธาประเสริฐ ช่างศิลปโท ออกแบบปกแล้ว
จัดพิมพ์เพื่อเผยแพร่ความรู้แก่นักเรียน นักศึกษา และ
ประชาชน หวังว่าคงจะเป็นประโยชน์แก่ผู้สนใจโดย
ทั่วไป และขอขอบคุณผู้มีนามดังกล่าวนี้ด้วย

ธีระภรณ์

(เชื้อ สาริมาณ)

กรมศิลปากร

กรกฎาคม ๒๕๑๓

อำเภอศรีสัชชนาลัย

ชนจังหวัดสุโขทัย ตั้งว่าการที่ ตำบลหาดเสี้ยว

ทิศตะวันออก	จดอำเภอลับแล	จังหวัดอุตรดิตถ์
ทิศตะวันตก	จดอำเภอเถิน	จังหวัดลำปาง
ทิศใต้	จดอำเภอสวรรคโลก	จังหวัดสุโขทัย
ทิศเหนือ	จดอำเภอวังชิ้น	จังหวัดแพร่

อำเภอศรีสัชชนาลัยมีพื้นที่ ๒,๑๕๖,๒๐๓ ตารางกิโล-
เมตร

แบ่งการปกครองออกเป็น ๙ ตำบล คือ ๑. ตำบล
หาดเสี้ยว มี ๔ หมู่บ้าน ๒. ตำบลปางวัว มี ๖ หมู่บ้าน
๓. ตำบลบ้านตึก มี ๘ หมู่บ้าน ๔. ตำบลแม่ลำ มี ๖ หมู่
บ้าน ๕. ตำบลแม่สิน มี ๖ หมู่บ้าน ๖. ตำบลหนองอ้อ
มี ๖ หมู่บ้าน ๗. ตำบลบ้านแก่ง มี ๑๐ หมู่บ้าน ๘. ตำบล
ท่าชัย มี ๕ หมู่บ้าน ๙. ตำบลศรีสัชชนาลัย มี ๖ หมู่บ้าน
พลเมืองมี ๕๔,๒๗๘ คน

ภูมิประเทศ เป็นป่าเขาส่วนมาก ตอนกลางเป็นที่ราบ
ตอนใต้เป็นที่ลุ่ม

ประชาชนและอาชีพ

อำเภอนี้มีประชากรมากที่สุดในบรรดาทั้ง ๘ อำเภอของจังหวัดสุโขทัย มีภาษาพูดแตกต่างกันคือ ทางตอนใต้ของที่ว่าการอำเภอพูดภาษาไทยแบบภาคกลาง ส่วนที่ที่ว่าการอำเภอและเหนือขึ้นไปสำเนียงพูดเป็นภาษาแบบลาวพวนและลาวเวียงจันทร์ ขนบธรรมเนียมประเพณีจึงแตกต่างกันไปบ้าง อาชีพส่วนใหญ่ของประชากรเหล่านั้นคล้าย ๆ กันคือการทำไร่ ทำนา นับเป็นอาชีพหลัก ส่วนอาชีพอื่น ๆ ที่มีประกอบกันอยู่บ้างจำนวนน้อยคือ ค้าขาย ทอผ้า จับปลา การทำนาและทำไร่นั้นเป็นอาชีพหลักของประชากร มีผู้ประกอบการกิจกรรมประมาณ ๘๐% ของประชากรทั้งหมด ส่วนอาชีพค้าขายนั้นส่วนใหญ่ทำกันในตลาดหาตเสี้ยวซึ่งของที่ทำการค้าส่วนใหญ่ส่งจากอำเภอสวรรคโลก และจังหวัดอุตรดิตถ์ จะเห็นได้ว่าอำเภอศรีสัชชนาลัยอยู่ระหว่างตลาดใหญ่ ๒ แห่ง ของอำเภอสวรรคโลกและตัวจังหวัดอุตรดิตถ์ การค้าขายจึงขยายตัวได้ยาก อีกอาชีพหนึ่งที่มีมาแต่โบราณกาล และคงเป็นอยู่ในปัจจุบันนี้คือการทอผ้า ผ้าที่ทอมี ผ้าซิ่น ไส้รง ผ้าขาวม้า ผ้าปูที่นอน ฯลฯ ผ้าทอพื้นเมืองนี้ ทอได้อย่างประณีตงามน่าใช้ ทั้งราคาไม่แพง จึงมีผู้นิยมใช้กันกว้างขวาง

ผู้ที่ไปที่หาดเสี้ยวมักจะซื้อไปเป็นที่ระลึก หรือเป็นของฝากของ
 ชาวญ้อ อาชีวะจับปลาเป็นอาชีพหนึ่งทำกันอยู่โดยทั่ว ๆ ไปในลำ
 แม่น้ำยม โดยเฉพาะการจับปลาตรงบริเวณแก่งหลวงในระหว่าง
 ฤดูน้ำลด คือระยะระหว่างเดือนตุลาคม ถึง เดือนธันวาคมของ
 ทุกปี ชาวประมงจะมีรายได้จากปลาที่แก่งหลวงเป็นจำนวน
 ไม่น้อย วิธีจับนั้นใช้แห สวิง ยอ และเครื่องมือขนาดเล็ก
 อย่างอื่น ถึงหน้าฤดูน้ำลดปลาชนิดต่าง ๆ เริ่มเดินทางขึ้น
 ไปยังต้นแม่น้ำ โดยออกจากบึงบางและลำคลองเล็กทางตอน
 ใต้ แต่ระยะนั้นกระแสน้ำตรงบริเวณแก่งหลวงยังเชี่ยวกราก
 ปลาที่จะขึ้นไปไม่สามารถจะว่ายทวนกระแสน้ำที่เชี่ยวได้ จึง
 คงออกันอยู่ตรงบริเวณล่างแก่ง และไม่ยอมถอยหลังแต่จะ
 พยายามหาทางขึ้นอยู่ท่าเดียวจึงสะดวกแก่ผู้คอยจับ วันหนึ่งๆ
 ในระยะที่ปลาขึ้นชุกที่สุด ชาวประมงเหล่านี้จะจับปลาได้ ๒
 - ๓ ตัน ชนิดของปลามีมากมายหลายชนิดด้วยกัน ตั้งแต่
 ปลาตัวเล็ก ๆ เช่นปลาแปบ ปลาสร้อย ปลาตะเพียน จน
 กระทั่งชนิดโต ๆ เช่นปลากด ปลาเทโพ ปลาสวาย เป็นต้น
 คำกล่าวที่ว่า “ในน้ำมีปลา” แต่สมัยสุขุขัยนั้นแม้ปัจจุบันนี้
 ก็ยังคงเป็นจริงอยู่

การคมนาคม

๑. จากกรุงเทพฯ โดยสารรถไฟไปลงที่สถานีสวรรคโลก แล้วเดินทางต่อไปโดยรถยนต์ ไปยังอำเภอศรีสัชนาลัย ระยะทางจากอำเภอสวรรคโลก ไปอำเภอศรีสัชนาลัย ๑๘ กิโลเมตร

๒. จากกรุงเทพฯ โดยสารรถไฟไปลงที่สถานีพิษณุโลก แล้วเดินทางต่อไปโดยรถยนต์ ไปอำเภอสุโขทัย-อำเภอศรีสำโรง - อำเภอสวรรคโลก - อำเภอศรีสัชนาลัย ระยะทางแต่อำเภอเมืองพิษณุโลก ถึงอำเภอศรีสัชนาลัย ๑๑๔ กิโลเมตร

๓. จากกรุงเทพฯ โดยเครื่องบินลงที่สนามบินพิษณุโลก แล้วเดินทางต่อไปโดยรถยนต์ ไปอำเภอสุโขทัย-อำเภอศรีสำโรง - อำเภอสวรรคโลก - อำเภอศรีสัชนาลัย ระยะทาง ๑๑๔ กิโลเมตร

๔. โดยสารทางรถยนต์จากกรุงเทพฯ ไปสายกรุงเทพฯ - สระบุรี - ลพบุรี - ชัยนาท - นครสวรรค์ - กำแพงเพชร - ตาก เมื่อถึงจังหวัดตาก เลี้ยวขวาไปตามถนนจรดวิถีถ่อง มุ่งไปยังอำเภอเมืองสุโขทัย อำเภอศรีสำโรง อำเภอสวรรคโลก อำเภอศรีสัชนาลัย ระยะทาง ๖๗๒ กิโลเมตร

๕. โดยสารรถยนต์จากกรุงเทพ ฯ ไปตามถนนพหลโยธิน เมื่อถึงวังน้อย ไปตามถนนสาย อยุรยา-อ่างทอง - สิงห์บุรี - ชัยนาท - นครสวรรค์ - กำแพงเพชร ถึงกำแพงเพชร เดินทางต่อไปตามถนนสาย กำแพงเพชร - พรานกระต่าย - คีรีมาศ แล้วเลี้ยวซ้ายไปยังอำเภอเมืองสุโขทัย ไปตามถนนสายอำเภอเมืองสุโขทัย - อำเภอศรีสำโรง - อำเภอสวรรคโลก - อำเภอศรีสัชนาลัย ระยะทาง ๖๘ กิโลเมตร

ประวัติ

อำเภอเดิมตั้งอยู่ที่ตำบลบ้านตึก ทางฝั่งขวาแม่น้ำยม เรียกว่าอำเภอดง ต่อมาได้ย้ายไปตั้งที่ตำบลป่าหว ทางฝั่งซ้ายแม่น้ำยม เพราะการคมนาคมไม่สะดวก พ.ศ. ๒๔๕๑ ย้ายมาตั้งที่ตำบลหาดเสี้ยว ทางฝั่งเดียวกัน พ.ศ. ๒๔๖๐ เปลี่ยนชื่อเป็นอำเภอศรีสัชนาลัย

ในอำเภอนี้ มีเมืองโบราณที่สำคัญเมืองหนึ่งคือ เมืองศรีสัชนาลัย ตั้งอยู่บนฝั่งตะวันตกของแม่น้ำยม ในท้องที่อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย ห่างจากกรุงเทพ ฯ

ไปทางทิศเหนือ ประมาณ ๕๐๔ กิโลเมตร ห่างจากศาลากลางจังหวัดสุโขทัย ประมาณ ๕๖ กิโลเมตร และห่างจากสถานีสวรรคโลก ประมาณ ๑๖ กิโลเมตร สันนิษฐานว่าเมืองเดิมคงตั้งอยู่ทางด้านใต้แถวบริเวณวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ (หมายเลข ๑๕ ในแผนผัง) เช่นที่เรียกตามตำนานพื้นเมืองว่า เมืองชะเลียง ชื่อ เมืองชะเลียง ปรากฏครั้งแรกในจารึกพ่อขุนรามคำแหงมหาราช (พ.ศ. ๑๘๓๕) ว่า มีจาริกอยู่หลักหนึ่งในเมืองชะเลียงสถาปนาไว้ด้วยพระศรีรัตนมหาธาตุ ต่อมาก็พบในจารึกวัดมหาธาตุ - วัดพระศรี (พ.ศ. ๑๙๑๖) และพบในจารึกหลักที่ ๑๐ (พ.ศ. ๑๙๔๖) ตอนหนึ่งของจารึกหลักที่ ๑ มีว่า ท่านเจ้าพนักงานชะเลียงมาอยู่สองแคว จากหลักฐานดังกล่าวเมืองชะเลียงน่าจะเป็นเมืองสำคัญในราว พ.ศ. ๑๘๓๕ และน่าจะเสื่อมลงในราว พ.ศ. ๑๙๔๖ พระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐกุลล่าวว่า ศักราช ๘๒๒ มะโรงศก (พ.ศ. ๒๐๐๓) เล่นการมหรสพฉลองพระและพระราชทานแก่สงฆ์และพราหมณ์และวณิกทั้งปวง ครั้นนั้น พระยาชะเลียงคิดเป็นกบฏพาครัวทั้งปวงไปออกมหาราช ศักราช ๘๒๓ มะเส็งศก (พ.ศ. ๒๐๐๔) พระยาชะเลียงนำมหาราชมาจะเอาเมืองพิษณุโลก เข้าปล้นเมืองเป็นสามารณมิได้เมืองและยกทัพไป

รอไปเอาเมืองกำแพงเพชร และเข้าปล้นเมืองถึง ๗ วันมิได้เมือง และมหาราชยกทัพคืนไปเชียงใหม่ ศักราช ๘๓๖ มะเมียศก (พ.ศ. ๒๐๐๗) เสด็จไปเอาเมืองชะเลียง พอจะกล่าวได้ว่า เมืองชะเลียง สร้างก่อน พ.ศ. ๑๘๓๕ แล ชื่อนี้ปรากฏอยู่จนถึง พ.ศ. ๒๐๑๗ ต่อจากนั้นก็หายไป

ทางด้านเหนือตรงบริเวณแก่งหลวง (หมายเลข ๑๐) มีเมืองโบราณอีกเมืองหนึ่งชื่อเมืองศรีสัชชนาลัยปัจจุบันยังมีซากกำแพงและโบราณสถานอยู่หลายแห่ง ตามพงศาวดารเหนือปรากฏว่าก่อนสร้างเมืองมีหมู่บ้านเล็ก ๆ แล้ว จำนวน ๑๐ บ้าน เจ้าฤๅษีสัชชนาลัยและเจ้าฤๅษีสัทธิมงคลได้ขอให้ลูกหลานจำนวน ๑๐ บ้านช่วยกันสร้างเมือง เจ้าฤๅษีทั้งสองกล่าวแก่ลูกหลานว่า *ปู่สังเจ้าไว้สู่เจ้าจงเอาพนมเพลิงเข้าไว้ในเมืองเป็นที่สร้างพรตบุษบาคุน* (หมายเลข ๔) เมืองที่สร้างในครั้งนั้นกำแพงเมืองหนา ๘ ศอก (๔ เมตร) สูง ๔ วา (๒ เมตร) กว้าง ๕๐ เส้น (๒,๐๐๐ เมตร) ยาว ๑๐๐ เส้น (๔,๐๐๐ เมตร) โดยใช้แสงทำเป็นกำแพง ก่อกำแพงอยู่ ๗ ปี จึงสำเร็จเมื่อสร้างเสร็จเจ้าฤๅษีสัชชนาลัยให้ชื่อว่า เมืองสวรรค์โลก ปัจจุบันกำแพงเมืองศรีสัชชนาลัยเป็นกำแพงชั้นเดียว ก่อด้วยศิลาแลง สูง ๒-๘ เมตร (๑ วา-๔ วา) หนา ๑.๕๐ เมตร (๓ ศอก)

ล้อมเอาภูเขาขนาดย่อมไว้ภายในเมืองด้วย นอกกำแพงมีคู
กว้างประมาณ ๑๐ เมตร (๕ วา) โดยรอบกำแพงเมืองด้าน
ทิศตะวันออกเฉียงเหนือยาว ๕๑๐ เมตร (๒๒ เส้น ๑๕ วา)
มีประตู ๒ ประตู คือประตูชัยพฤกษ์และประตูเตาหม้อ ด้าน
ทิศตะวันตกเฉียงใต้ยาว ๕๑๐ เมตร (๒๒ เส้น ๑๕ วา) มี
ประตู ๒ ประตู คือประตูรามณรงค์และประตูคอนแหลม กำ-
แพงด้านตะวันออกเฉียงเหนือยาว ๕๑๐ เมตร กำแพงด้านนี้
ติดอยู่กับลำน้ำยมจึงปรักหักพังมาก ร่องรอยของประตูจึงไม่มี
เหลือ มีกำแพงขาดหลายตอน แต่ไม่ทราบแน่ชัดว่าเป็น
ประตูหรือกำแพงขาดหายไป กษัตริย์ที่ครองเมืองนี้มี

๑. พระยาธรรมราชา

๒. เจ้าอรุณราชกุมาร (พระยาร่วง) ผู้เป็นบุตร
พระเจ้าอภัยคามินี หรือหริภุญชัยนครกับนางนาค และอาจจะ
เป็นองค์เดียวกับที่กล่าวไว้ในตำนานพระประโทนเจดีย์ว่า ชื่อ
ท้าวไสยวรรณะคา (ไสยวัฒนาคา ?) ผู้เป็นเจ้าเมืองโสกะทัย
และเป็นบุตรพระยาจันทราธิบดีและนางนาค ซึ่งอยู่ในเขา
พระตะพังแดนเมืองโสกะทัย ในพระราชพงศาวดารกรุงสยาม
ฉบับของบริติชมิวเซียม กล่าวว่า มีน้องชื่อพระฤทธิกุมาร ซึ่ง
เกิดแต่พระอัศรมเหสีของพระเจ้าอภัยคามินี ต่อมาพระฤทธิ

กุมารได้ครองเมืองเชียงใหม่ มีนามว่าพระยาฤๅ ในพงศาวดารฉบับนั้นยังกล่าวต่อไปว่า เจ้าอรุณราชกุมารได้เสด็จไปหาจีนมาทำถั่วยวามที่เมืองสัชชนาลัย พระองค์มีพาหนะที่สำคัญคือช้างเผือกงาดำ

๓. เจ้าพสุจกุมาร อนุชา เจ้าอรุณราชกุมาร ในพระราชพงศาวดารกรุงสยามฉบับของบริติชมิวเซียมเรียกพระสุทธิกุมาร ในสมัยเจ้าพสุจกุมารนี้ได้โปรดให้ยกกำแพงเมืองเข้าไปเป็นป้อมให้รอบเมือง และให้ย่อซาลาถมไว้ ครั้งนั้นพระยาศรีธรรมไตรปิฎก เจ้าเมืองเชียงใหม่ยกมาตีเมืองไม่ได้และยกทัพกลับไป สภาพปัจจุบันยังมีเค้าแนวกำแพงเมืองตั้งต้นจากแก่งหลวงลงมาทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ตามลำแม่น้ำ จนเลี้ยววัดพระศรีรัตนมหาธาตุ (คูแผนที)

เมืองศรีสัชชนาลัยนี้ตามจารึกครั้งสุโขทัยมักจะเรียกคู่กันกับเมืองสุโขทัย เช่นพ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองศรีสัชชนาลัยสุโขทัย (จารึกพ่อขุนรามคำแหง) พระยาฤๅไทยราชผู้เป็นลูกพระยาเลอไทย เป็นหลานแก่พระยารามราช เมื่อได้เสวยราชย์ในเมืองศรีสัชชนาลัยสุโขทัยได้ราชาภิเษก (จารึกนครชุม) ที่แยกกันก็มีเช่น ในจารึกวัดศรีชุม ซึ่งตอนหนึ่งมีข้อความว่า

ในนครสรวหลวง สองแคว ปู่ชื่อพระยาศรีนาว
บ้านถม . . . เป็นพ่อ . . . สร้างในนครสองอัน อันหนึ่ง
ชื่อนครสุโขทัย อันหนึ่งชื่อนครศรีสัชนาลัย . . .

จากจารึกวัดเชิงชุม เมืองทั้งสองนั้นคงจะสร้างขึ้น
พร้อม ๆ กัน

จากศิลาจารึกและหนังสือชินกาลมาลีปกรณ์พอจะรวบรวม
เรื่องราวของเมืองศรีสัชนาลัยได้ดังนี้

เมื่อพ่อขุนบางกลางท่าวและพ่อขุนผาเมืองเจ้าเมือง
ราด เป็นหัวหน้าคนไทยขับไล่ขอมนั้นพ่อขุนบางกลางท่าวได้
ได้เมืองศรีสัชนาลัย (จารึกวัดศรีชุม)

พ.ศ. ๑๘๒๘ พ่อขุนรามคำแหง โปรดให้ขุดพระธาตุ
ออกทั้งหลายเห็นกระทำบูชาบำเรอแก่พระธาตุได้เดือนหกวัน
จึงเอาลงฝังในกลางเมืองศรีสัชนาลัย ก่อพระเจดีย์เหนือหูก
เข้าจึงแล้ว ตั้งเวียงผาล้อมพระธาตุสามเข้าจึงแล้ว (จารึกพ่อ
ขุนรามคำแหง)

พระเจ้าโรจ (พ่อขุนรามคำแหง) โปรดให้สร้างพระ
ปรางค์ขึ้นองค์หนึ่งในเมืองศรีสัชนาลัย ล้วนแล้วด้วยศิลา
(แลง) และใบกปูนขาว หุ้มแผ่นทองแดงแน่นหนาปิดทอง
ไม่ใช่แลเห็นเป็นหิน งามดั่งรูปทิพยนิมาน ฯ (ชินกาลมาลี

ปกรณ) ในจารึกวัดศรีชุมก็กล่าวว่า ลูกพ่อขุนศรีอินทราทิตย์
ผู้หนึ่ง ชื่อพ่อขุนรามราชปราชญ์รัฐธรรมนูญ ก่อนพระศรีรัตนมหาธาตุ
อันหนึ่ง

พ.ศ. ๑๘๙๐ พระเจ้ากาไทย (ลิไท) ผู้ครองเมือง
 ศรีสัชชนาลัยเหนือ กริธาทัพไปตีเมืองสุโขทัยได้ ราชากิเชก
 เป็นกษัตริย์ครองกรุงสุโขทัย

มีพระพุทธรูปประดิษฐานอยู่ในเมืองศรีสัชชนาลัย
 เหนือจอมเขา (จารึกนครชุม พ.ศ. ๑๙๐๐)

พ.ศ. ๑๙๗๓ พระเถระคณะหนึ่งซึ่งไปศึกษาพระ
 ธรรมที่ลังกาแล้วเดินทางกลับมาจำพรรษาที่กรุงศรีอยุธยา ได้
 มาที่เมืองศรีสัชชนาลัย ได้อุปสมบทพระพุทธรูปในเมื่อนั้น
 พระเถระเจ้าคณะนี้มีมหาเถระเมืองเชียงใหม่ ๒๕ องค์ มีพระ
 มหาธัมมคัมภีร์ พระมหาเมธังกร พระมหาญาณมงคล พระ
 มหาสิวงค์ พระมหาสารีบุตร พระมหารัตนกร พระมหา
 พุทธสาคร ฯลฯ กับพระมหาเถระที่อยู่แคว้นกัมพูชา (ลพบุรี)
 ๔ องค์ กับพระมหาเถระชาวมัญญ (รามัญ) ๖ องค์ รวม
 ๓๕ องค์ (ชินกาลมาลีปกรณ์)

ในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ออกชื่อเมือง
 ศรีสัชชนาลัย ว่าเมืองสวรรคโลก และว่าเมื่อ พ.ศ. ๒๐๙๓

สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ โปรดให้พระองค์สวรรคโลก (นัก
พระสุทัน) ขึ้นไปครองเมือง เมื่อพระองค์สวรรคโลกสิ้น
พระชนม์แล้ว เมืองสวรรคโลกก็มาขึ้นแก่เมืองพิษณุโลก

เมื่อ พ.ศ. ๒๑๒๗ สมเด็จพระนเรศวร महाराज ทรง
ประกาศอิสรภาพต่อกรุงหงสาวดี พระยาสวรรคโลกกับพระยา
พิชัยไม่เห็นด้วย จึงตั้งแข็งเมืองขึ้น สมเด็จพระนเรศวร
มหाराज เสด็จยกกองทัพไปทำพิธี ถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาที่
วัดศรีชุม จังหวัดสุโขทัย แล้วยกขึ้นไปปราบพระยาสวรรค
โลก ตรัสให้ทหารไปปล้นเมือง ณ ประตูสามเกิด ประตูหม้อ
ประตูสะพานจัน และให้เผ่าบ้อมขึ้นนอกประตูสามเกิด แต่
ยังเข้าเมืองมิได้ จึงทรงยกพลเข้าเผาประตูคอนแหลมพัง
ทะลายลง เข้าเมืองได้โปรดให้เทครัวอพยพชาวเมืองสวรรค
โลก ลงมายังเมืองพิษณุโลก และเชิญรูปพระร่วงกับพระฤ
มาท้าว รูปทั้งสองขณะนั้นอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ
รามคำแหง ต่อมาในรัชกาลที่ ๑ กรุงรัตนโกสินทร์ โปรด
ให้ย้ายเมืองสวรรคโลกจากเมืองศรีสัชนาลัยลงมาตั้งที่ตำบล
วังไม้ขอน คือบริเวณที่ตั้งอำเภอสวรรคโลกปัจจุบัน

โบราณสถานภายในกำแพงเมืองศรีสัชนาลัยมีประ
มาณ ๒๒ แห่ง สร้างด้วยศิลาแลงแทบทุกแห่ง บางแห่งก็

วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ

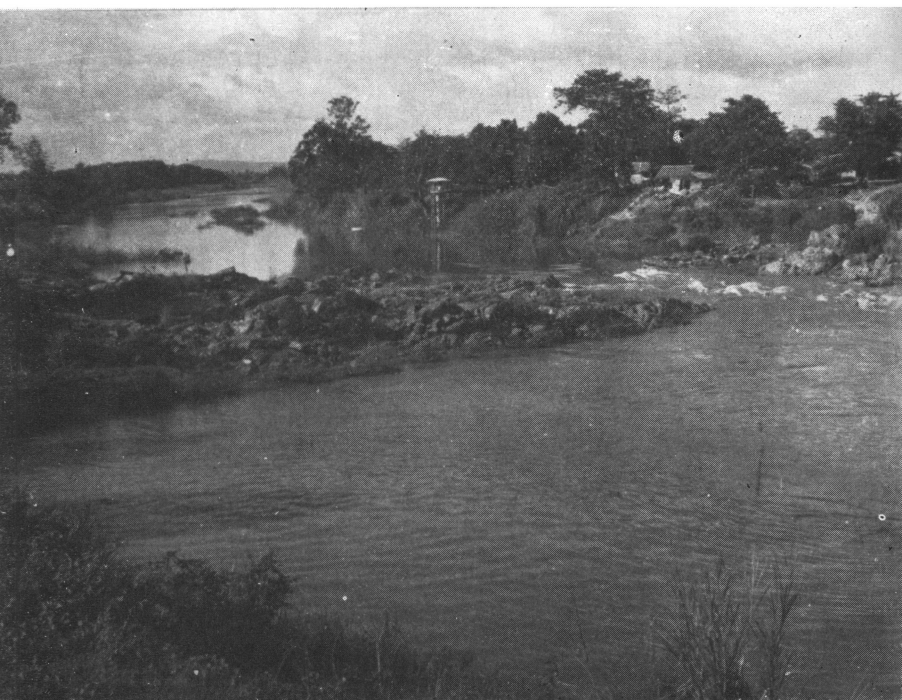
วัดเขาพนมเพลิง

วัดเขาสวรรคต

เจดีย์บนเขาพนมเพลิง

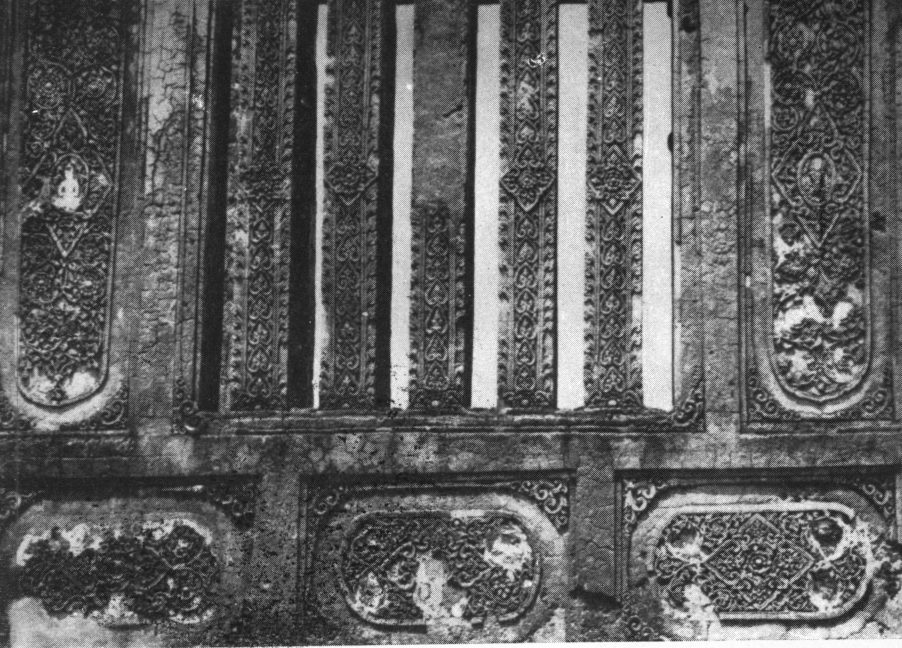
แก่งหลวง

วัดสวนแก้วอุทยานน้อย

วัดเจดีย์เจ็ดแถว

ลายปูนปั้นฝาผนังโบสถ์วัดนางพญา

วัดนางพญา

วัดช้างล้อม

สร้างขึ้นไว้บนภูเขา ท่านอาจจะชมโบราณสถานเหล่านี้ได้
ตามลำดับหมายเลขในแผนที่

(หากท่านมีเวลาน้อยจะชมโบราณสถานที่สำคัญ เช่น
หมายเลข ๑, ๒, ๔, ๕, ๖, ๘, ๙, ๑๐, ๑๑, ๑๕ และ ๑๖
ก็ได้)

๑ วัดช้างล้อม มีกำแพงก่อด้วยอิฐ ๓ ชั้น ส่วน
ด้านทิศใต้มีศิลาแลงปนอยู่บ้าง ด้านยาว ๆ ด้านละ ๑๓๕ เมตร
ด้านกว้าง ๙๓.๕๐ เมตร มีประตูทั้ง ๔ ด้าน ๆ ละ ๑
ประตู กำแพงแก้ว ภายในกว้าง ๕๐ เมตร ยาว ๕๐ เมตร
มีประตูเข้าสู่ลานเจดีย์ทางด้านหน้าและด้านหลัง ส่วนด้านข้าง
๒ ด้านทำเป็นประตูปลอม มีองค์เจดีย์ใหญ่ทรงลังกาเป็นหลัก
ของวัด ฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัสกว้างด้านละ ๓๑ เมตร มีบันได
ศิลาแลงขึ้นไปสู่เจดีย์ทางด้านหน้ารอบ ๆ ฐานเจดีย์ตอนล่าง
มีรูปช้างยืนทำด้วยศิลาแลงอยู่ ๓๙ เชือก ประหนึ่งว่าหนุน
ฐานเจดีย์นั้นไว้ รอบฐานทักษิณด้านนอกมีพนักทำเป็น
ลูกมะหวดและที่ฐานติดองค์เจดีย์ทำซุ้มสำหรับประดิษฐาน
พระพุทธรูปปูนปั้น ๒๐ ซุ้ม บริเวณฐานชั้นล่างซึ่งมีช้างล้อม
รอบนั้นตรงด้านทิศใต้ผนังชำรุดเป็นช่องเผยให้เห็นฐานชั้นใน

อีกฐานหนึ่งสร้างด้วยศิลาแลงแท่งขนาดใหญ่ตอนบนเป็นบัว
 หงายซึ่งเข้าใจว่าวัดนี้ได้มีการซ่อมขึ้นภายหลังแต่ไม่อาจทราบ
 ได้ว่าเป็นรัชกาลใด นอกกำแพงแก้วด้านหน้ามีฐานวิหาร
 กว้าง ๑๔.๕๐ เมตร ยาว ๒๙ เมตร ด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้
 และตะวันออกเฉียงเหนือมีเจดีย์และวิหารเล็กอีก ๒ แห่งและ
 ตรงทิศตะวันออกนอกกำแพงแก้วตรงเจดีย์องค์ใหญ่ มีฐาน
 ศาลาเล็ก ๆ รูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ขนาด ๖.๕๐ เมตร ตรง
 ประตูเข้าวัดด้านทิศตะวันออกปลูกด้วยศิลาแลงขนาดกว้าง
 ๑๐๐ เมตร จนถึงบันไดวิหารในศิลาจารึกของพ่อขุนราม
 กำแหง ว่า

๑๒๐๗ ศกปีกุน (พ.ศ. ๑๘๒๙) ให้ขุดเอาพระธาตุออก
 ทั้งหลายเห็นกระทำบูชาบำเรอแก่พระธาตุได้เดือนหกวัน จึงเอาลง
 ฝังในกลางเมืองศรีสัชชนาลัย ก่อพระเจดีย์เหนือหูกเข้าจึงแล้วตั้ง
 เวียงมาล้อมพระธาตุสามเข้าจึงแล้ว

เข้าใจว่าหมายถึงเจดีย์วัดช้างล้อมนี้ จึงอาจสันนิษฐาน
 ได้ว่าพ่อขุนรามกำแหงทรงเป็นผู้สร้างวัดช้างล้อม

๒ วัดเจดีย์เจ็ดแถว อยู่ถัดวัดช้างล้อมไปทางทิศ
 ตะวันออกเฉียงใต้ ระยะห่าง ๓๐ เมตร มีคูคัน มีกำแพง

ศิลาแลง ๒ ชั้น ชั้นนอกกว้าง ๙๔.๕๐ เมตร ยาว ๑๓๓.๐๐ เมตร มีประตูเข้า ๔ ประตู กำแพงชั้นในกว้าง ๕๙.๐๐ เมตร ยาว ๙๑.๐๐ เมตร มีเจดีย์ใหญ่ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์เป็นหลักของวัด ฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัสกว้าง ๑๓.๕๐ เมตร ด้านเจดีย์ทางทิศใต้ มีวิหารใหญ่ ๑๐ ห้อง กว้าง ๑๖.๕๐ เมตร ยาว ๓๖.๐๐ เมตร รอบเจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์มีเจดีย์ประกอบด้วยซุ้มพระใหญ่น้อยแบบต่าง ๆ ๓๓ องค์ เรียงรายอยู่โดยรอบ บางองค์มีลวดลายปูนปั้นงามน่าชม ที่ผนังภายในซุ้มพระด้านหลังเจดีย์ใหญ่ และซุ้มเจดีย์ด้านตะวันออกเฉียงเหนือเคยมีจิตรกรรมฝาผนัง แต่บัดนี้ลบเลือนเสียเกือบหมด กรมศิลปากรได้คัดลอกภาพเขียนสีดังกล่าวเก็บรักษาไว้แล้ว นอกกำแพงชั้นในคันทะวันตกเฉียงใต้ของวัดเป็นโบสถ์ขนาบกว้าง ๑๒ เมตร ยาว ๑๙ เมตร และถัดมาจากโบสถ์ด้านทิศเหนือมีฐานศาลาสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาด ๑๘ เมตรสี่เหลี่ยม

๓ วัดสวนแก้วอุทยานใหญ่ อยู่ต่อจากวัดเจดีย์เจ็ดแถวไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ระยะ ๓๐ เมตร มีกุฏิมีกำแพงวัดเป็นศิลาแลงชั้นเดียว กว้าง ๕๐ เมตร ยาว ๙๔.๕๐ เมตร ที่กำแพงมีประตูเข้า ๒ ประตู คือประตูด้าน

ทิศตะวันออกและด้านทิศใต้ประตู่ทั้ง ๒ ด้าน ปลูกด้วยศิลา
 แลงจากปากประตูจนถึงวิหารสิ่งสำคัญของวัด คือ เจดีย์กลม
 ทรงลังกาฐานรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส กว้าง ๑๑ เมตร มีบันได
 ศิลาแลงขึ้นไปสู่ฐานทักษิณชั้นบน ด้านหน้ามีวิหารศิลาแลง
 ๖ ห้อง กว้าง ๑๕.๐๐ เมตร ยาว ๓๑.๐๐ เมตร พงศาวดาร
 เหนือกล่าวว่า วัดนี้มีสมภารเป็นครูยาโชติ (ญาณโชติ) คณะ
 วัดมหาธาตุฝ่ายขาว

๔ วัดนางพญา อยู่ถัดจากวัดสวนแก้วอุทยาน
 ใหญ่ ไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ห่างประมาณ ๗๐ เมตร
 มีกำแพงศิลาแลงชั้นเดียว กว้าง ๖๐.๐๐ เมตร ยาว
 ๑๒๗.๐๐ เมตร ที่กำแพงมีประตูอยู่ ๓ ด้าน คือ ด้านตะวันออก
 เียงใต้ และทางทิศเหนืออีก ๒ ประตู สิ่งสำคัญของ
 วัดนี้ มีฐานโบสถ์ และเจดีย์กลมทรงลังกา ฐานสี่เหลี่ยม
 จัตุรัสกว้าง ๑๖.๕๐ เมตร มีฐานทักษิณด้านตะวันออก มี
 ซุ้มประตูเข้าไปสู่ภายในเจดีย์ ซึ่งทำคล้ายที่บรรจุอัฐิภายใน
 เติมนวนได้รอบ ถัดจากเจดีย์กลมทรงลังกา มีวิหาร ๗ ห้อง
 กว้าง ๒๑.๕๐ เมตร ยาว ๔๓.๐๐ เมตร ผนังด้านตะวันตก
 เียงเหนือยังทรงรูปอยู่ ๓ ห้อง มีช่องลูกกรง บนผนังมี

ลวดลายปูนปั้นเป็นเครือเถาต่าง ๆ งามน่าชม ที่เสาสีเหลี่ยมใหญ่ด้านหน้าก็มีลวดลายปูนปั้นลักษณะงดงามเช่นเดียวกัน

๕ หลักเมือง อยู่ถัดจากวัดนางพญาไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ประมาณ ๑๐๐.๐๐ เมตร มีเจดีย์คล้ายปราสาทศิลาแลงฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัส กว้าง ๘.๕๐ เมตร ยาว ๘.๕๐ เมตร ด้านหน้ามีซุ้มพระกว้าง ๓.๕๐ เมตร ยาว ๔.๕๐ เมตร มีวิหารเล็ก ๓ ห้อง กว้าง ๘.๕๐ เมตร ยาว ๑๔.๕๐ เมตร อยู่ทางด้านหลังคือทิศใต้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสันนิษฐานไว้ในหนังสือเรื่องเที่ยวเมืองพระร่วง ว่าเป็นหลักเมืองภายหลังชุกแต่งพบชิ้นส่วนพระพุทธรูปและเศียรพระพุทธรูป จึงเข้าใจว่าเป็นวัด ส่วนหลักเมืองนั้น คงจะอยู่ด้านหลังเจดีย์บนเขาพนมเพลิง ที่เรียกว่า ศาลเจ้าแม่ละออองค์ สืบเพราะพบรูปช้าง ม้าดินเผาและตุ๊กตาเป็นรูปคน

๖ วัดสวนแก้วอุทยานน้อย หรือวัดสระแก้ว อยู่ห่างจากวัดเจดีย์เจ็ดแถวไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ประมาณ ๑๐๐.๐๐ เมตร มีคูล้อมรอบกำแพงศิลาแลง

กว้าง ๒๙.๐๐ เมตร ยาว ๕๕.๐๐ เมตร ทั้งสี่ด้านมีประตู ๒ ประตู สิ่งสำคัญในวัดนี้ คือ เจดีย์แบบทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ฐานกว้าง ๑๑.๐๐ เมตร ด้านหน้ามีซุ้มพระ ก่อด้วยศิลาแลงตั้งแต่พื้นถึงหลังคา นอกจากนั้นก็มีวิหาร ขนาดกว้าง ๙.๐๐ เมตร ยาว ๑๕.๐๐ เมตร รอบเจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์มีเจดีย์เล็ก ๆ แต่ชำรุดอีก ๔ องค์ ถัดออกไปนอกกำแพงวัดทางด้านทิศตะวันตกมีสระน้ำขนาดย่อมอยู่ ๑ สระเข้าใจว่าวัดนี้คงเป็นวัดที่อยู่ในพงศาวดารเหนือเรียกว่า วัดแก้วราชประดิษฐาน และกล่าวว่าพระยาร่วงพระราชทานไว้และนาสัดขึ้นแก้วดแก้วราชประดิษฐานมีตำบลนาตะแลงได้ ๒๕ ไร่ ตำบลทุ่งขาลาได้ ๗๖๐ ไร่ ตำบลศิระชะกระบือได้ ๗๕๐ ไร่

๑ พระราชวัง อยู่ห่างจากวัดสวนแก้วอุทยานไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ประมาณ ๘๐.๐๐ เมตร มีที่ดินแบ่งออกเป็น ๒ แปลง แปลงด้านตะวันออกมีกำแพงศิลาแลงล้อมรอบทั้ง ๔ ด้าน กว้างประมาณ ๑๕๐ เมตร ยาวประมาณ ๑๗๐ เมตร แปลงทิศตะวันตกก็มีเนื้อที่ขนาดใกล้เคียงกัน พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสนธิษฐานไว้ในหนังสือเรื่องเที่ยวเมืองพระร่วงว่า ทางริม

กำแพงติดกับแปลงตะวันออกนั้น มีฐานก่อด้วยแลงอยู่อันหนึ่งเข้าใจ
ว่าเป็นลานที่ปลูกปราสาทเรือนที่ปลูกนั้นหลังคามุงด้วยกระเบื้อง
เคลือบสีขาว ฝีมือทำที่เตาทุเรียง และที่ดินแปลงตะวันออกนั้น
คงเป็นตอนข้างใน เพราะมีเรือกสวนน้ำบายดี แปลงตะวัน
ตกเป็นข้างหน้า ฐานที่พบในแปลงข้างหน้านั้นเป็นที่อยู่ได้ด้วย
สังเกตดูท่าทางเป็นเหมือนเทือกวงที่กรุงเก่า จึงทำให้เดาว่า
น่าจะได้ทำขึ้นเป็นอย่างนี้ เมื่อพระองค์สวรรคโลก (นักพระ
สุทัน) ครองเมืองอยู่ระหว่าง พ.ศ. ๒๐๗๕-๒๐๗๙

๘ วัดเขาพนมเพลิง ตั้งอยู่บนเขาสูงประมาณ
๒๐ เมตร ห่างจากกำแพงเมืองด้านตะวันออกเฉียงเหนือ
๓๑๒ เมตร มีบันไดศิลาแลงขึ้นไปจนถึงหลังเขา มีเจดีย์
กลมทรงลังกา ฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัสกว้าง ๑๑.๕๐ เมตร ด้าน
หน้ามีวิหาร ๖ ห้อง กว้าง ๑๐.๗๐ เมตร ยาว ๒๐ เมตร
ระหว่างเจดีย์และวิหารเป็นศาลาขนาดกว้าง ๘ เมตร ยาว
๙ เมตร ด้านหลังเจดีย์มีเจดีย์ราย ๓ องค์ และระหว่างศาลา
กับวิหารอีก ๑ องค์ ด้านนอกยังมีกำแพงศิลาแลงเตี้ย ๆ
กว้าง ๑๘.๗๐ เมตร ยาว ๖๗.๗๐ เมตร บนกำแพงมี
เสาโคมโคยรอบ ด้านหลังมีซุ้มพระขนาดย่อมก่อด้วยศิลาแลง

ชาวบ้านเรียกกันว่า ศาลเจ้าแม่ละอองสำลี ที่ศาลเจ้าแม่
ละอองสำลีนี้ ชูคแตงพบรูปช้างม้าและตุ๊กตาเป็นรูปคน เข้า
ใจว่าเป็นหลักเมือง ในพงศาวดารเหนือ กล่าวว่า ฤๅษี-
สัสชนาลัยส่งสอนมหาธรรมราชเมื่อจะสร้างเมืองว่า สุนัขจิ้ง
จอกพนมเพลิงไว้ในเมืองสร้างพระพุทธรูปบูชาคุณ

๕ วัดเขาสวรรณคีรี ตั้งอยู่บนอีกยอดหนึ่งบนเขา
พนมเพลิง สูง ๒๘ เมตร สิ่งสำคัญในวัดมีเจดีย์ทรงกลมแบบ
ลังกา ฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัสกว้าง ๔๔.๐๐ เมตร ที่เจดีย์มีซุ้ม
ทั้ง ๔ ทิศ หน้าเจดีย์มีวิหาร ๗ ห้อง กว้าง ๑๓ เมตร ยาว
๒๖ เมตร ด้านหลังเจดีย์ใหญ่ มีเจดีย์ทรงกลมลังกาอีกองค์
หนึ่งฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัสกว้าง ๑๒.๕๐ เมตร มีกำแพงศิลาแลง
เตี้ย ๆ กว้าง ๒๕ เมตร ยาว ๒๕ เมตร บนกำแพงมีเสาคอม
โดยรอบ มีประตู ๓ ประตู ที่ประตูข้างด้านตะวันออกมีรูป
ยักษ์ปูนปั้นถือกระบองเฝ้าประตูอยู่ พระบาทสมเด็จพระมง-
กุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสนนิษฐานไว้ในเรื่องเที่ยวเมืองพระร่วง
ว่า ชื่อพนมเพลิง น่าจะเรียกรวมทั้งสองยอด ซึ่งเป็นเขานันเดียว
กัน ส่วนชื่อสวรรณคีรีนั้นน่าจะเป็นชื่อภายหลัง

๑๐ แก่งหลวง อยู่นอกกำแพงเมืองด้านทิศตะวันออก
เฉียงเหนือตามพงศาวดารเหนือเรียกว่า แก่งกลางเมือง
กล่าวว่าเป็นที่พระยาร่วง (เจ้าอรุณราชกุมาร) ได้จมน้ำ
หายไป แก่งนี้ในฤดูน้ำน้ำไหลแรงและเชี่ยวมากในราวเดือน
พฤศจิกายนทุกปี มีราษฎรหลายร้อยครัวเรือนจากตำบลต่าง ๆ
พากันมาจับปลาที่แก่งนี้

๑๑ เตาทุเรียงป่ายาง อยู่ห่างจากกำแพงเมืองไป
ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือประมาณ ๕๐๐ เมตร เนื้อที่กว้าง
ประมาณ ๕๐ เมตร ยาวประมาณ ๑๐๐ เมตร มีซากเตา
ทำเครื่องถ้วยชามสังโลก และเครื่องประดับ เจดีย์โบสถ์
และวิหาร เช่น หัวสิงห์ หัวนาค รูปยักษ์ ตุ๊กตา และเครื่อง
ประดับอื่น ๆ เข้าใจว่าเป็นเตาของหลวง

๑๒ เตาทุเรียงเกาะน้อย อยู่ที่ตำบลหนองอ้อ
บ้านเกาะน้อยห่างจากแก่งหลวงขึ้นไปตามลำน้ำยมประมาณ ๕
กิโลเมตร บริเวณยาวประมาณ ๖๕๐ เมตร กว้างประมาณ
๓๐๐ เมตร มีเตาเผาถ้วยชาม และเศษถ้วยชามซึ่งเรียกกัน
ว่าเครื่องสังโลกเป็นอันมาก เข้าใจว่าเป็นเตาที่ราษฎรทำขึ้น
เพื่อเป็นสินค้าออกขาย

๑๓ วัดโคกสิงคาราม อยู่นอกกำแพงเมืองไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ๖๗๐ เมตร มีกำแพงศิลาแลงชั้นเดียว สิ่งสำคัญของวัดนี้คือ มีเจดีย์อยู่ในโบสถ์ แทนพระประธาน ภายในเจดีย์มีซุ้มประดิษฐานพระพุทธรูป ถัดจากโบสถ์มีวิหารศิลาแลงที่ผนังวิหารมีลายปูนปั้นบ้างเล็กน้อย หลังวิหารมีเจดีย์กลมทรงลังกา ๓ องค์ บนฐานเดียวกันด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือของเจดีย์ ๓ องค์ เป็นเจดีย์รายอีก ๒ องค์ ในพงศาวดารเหนือกล่าวถึงวัดนี้ว่า เป็นที่ประชุมลอบศักราชครั้งพระยาร่วง และพระราชทานที่ไร่และนาไว้ตำบลนา ๕๐๐ ไร่ ตำบลโอพา ๒๕๐ ไร่ ตำบลวัดกุญไปจนถึงบ้านปูน ๑๕๐ ไร่ ตำบลนาดอนได้ ๔๖๐ ไร่

๑๔ วัดเจ้าจันทร์ อยู่นอกกำแพงเมืองด้านตะวันออกเฉียงใต้ ห่างจากวัดโคกสิงคาราม ๘๔๕ เมตร และอยู่ห่างจากทางเดินราว ๒๐๐ เมตร ลักษณะของโบราณสถานแห่งนี้เป็นรูปปรางค์ฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัสกว้าง ๗ เมตร ด้านหน้ามีทางเดินเข้าไปในองค์ปรางค์ได้ ทิศเหนือมีซุ้มพระทำด้วยศิลาแลง กว้าง ๔.๘๐ เมตร ยาว ๖.๓๐ เมตร วัดนี้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสันนิษฐานไว้

ในหนังสือเรื่องเที่ยวเมืองพระร่วงว่า น่าจะเป็นเทวสถาน หรือ โบสถ์พราหมณ์ ต่อมาสมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพทรงอธิบายเพิ่มเติม ว่าบรรดาโบราณสถานที่พวกขอมสร้างในประเทศไทย มีปรากฏที่วัดเจ้าจันทร์เป็นที่สุดข้างฝ่ายเหนือ

๑๕ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ตั้งอยู่ริมลำน้ำยมตรงโค้งเลี้ยว จึงคุกกลางอยู่กลางเกาะ เรียกกันว่า วัดพระปรางค์ สิ่งที่สำคัญของวัดนี้ มีปรางค์ก่อด้วยศิลาแลงฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัสกว้าง ๒๒.๕๐ เมตร ด้านหน้าปรางค์มีบันไดขึ้นไปสู่ซุ้มประตูเข้าไปในองค์ปรางค์ ซึ่งเป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ รอบปรางค์มีวิหารคด ๒ ชั้น ด้านหน้ามีวิหารใหญ่ ๗ ห้อง กว้าง ๑๓ เมตร ยาว ๒๕ เมตร มีพระพุทธรูปปูนปั้นปางลีลา ซึ่งปัจจุบันเหลือแต่องค์ด้านขวาพระประธานองค์เดียว มีลีลาอ่อนช้อย และงดงามน่าดูมาก รอบองค์ปรางค์และวิหารมีเจดีย์ทิศกับซุ้มพระมีกำแพงก่อด้วยศิลาแลงกั้นกลม ทำเลียนแบบเครื่องไม้ล้อมรอบกว้างประมาณ ๒๐ เมตร ยาวประมาณ ๓๐ เมตร ที่กำแพงมีซุ้มประตูทางเข้าด้านหน้าและหลัง นอกกำแพงด้านหน้ามีโบสถ์ ซึ่งปัจจุบันสร้างขึ้นบนฐานเดิม ใช้เป็นที่ทำสังกรรม ด้านหลังนอก

กำแพงรอบองค์ปรางค์มีเจดีย์ฐานแปดเหลี่ยมใหญ่ ทรงตำ
 เขียองค์หนึ่ง สันนิษฐานคล้ายเจดีย์มอญ ถัดเจดีย์องค์นี้ไปมี
 ซุ้มพระอัฐฐารศ และวิหาร ซึ่งชาวบ้านเรียกว่าวิหารสองพี
 น้อย เพราะในวิหารนี้มีพระประธาน ๒ องค์ สันนิษฐานว่า
 วัดนี้เดิมเป็นศาสนสถานที่พวกขอมสร้างไว้ก่อนในเมือง
 ชะเลียงแล้วไทยมาดัดแปลงก่อสร้างเพิ่มเติมภายหลัง

วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ^๕ เป็นพระอารามหลวงชั้นเอก
 ได้รับพระราชทานผ้าพระกฐิน และเทียนประจำพรรษา มีเทศ
 กาลนมัสการพระบรมสารีริกธาตุ วันขึ้น ๑๓, ๑๔, และ ๑๕
 ค่ำ เดือน ๔

๑๖ ภูมิพระร่วง อยู่ตรงหน้าพระอุโบสถวัดพระศรี-
 รัตนมหาธาตุเป็นอาคารที่บุรูปสี่เหลี่ยมหลังคา ๒ ชั้น ซ่อม
 กันมาหลายครั้งแล้ว ชาวเมืองนิยมถวายเครื่องสักการะ และ
 สังเวทรีพระร่วงด้วยว่า

๑๗ วัดเขาอินทร์ อยู่ห่างจากวัดพระศรีรัตนมหา
 ธาตุ ไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือประมาณ ๒ กิโลเมตร
 เศษ ตั้งอยู่บนเนินเขาเล็ก ๆ เนินนี้ตัดเป็นลาน ๓ ชั้น สิ่ง

สำคัญมีโบสถ์อยู่บนเนินเขาชั้นล่าง ส่วนบนเนินเขาชั้นบน มีเจดีย์ศิลาแลงฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัสกว้าง ๑๕.๘๐ เมตร ด้านหน้ามีวิหารกว้าง ๑๒.๕๐ เมตร ยาว ๓๓ เมตร พระประธานปูนปั้นในวิหารหน้าตักกว้าง ๔.๕๐ เมตร แต่ชำรุดทรุดโทรมมาก ในพงศาวดารเหนือกล่าวถึงวัดนี้ว่า *ตำแหน่งสมภารวัดเขาอินทร์เป็นพระครูธรรมไตรโลก*

มีวัดเขาพระศรี, วัดเขารังแร้ง, วัดพญาคำ, วัดสระปทุม, วัดพรหมสี่หน้า วัดราหู, วัดสระไ้่น้ำ, วัดยายตา, วัดเขาใหญ่, วัดเจดีย์เอน, วัดเจดีย์เจ็ดยอด, และวัดเขาแก้ว (ดูแผนผัง)

๑๘. วัดกุฎีราย อยู่ห่างจากกำแพงเมืองด้านทิศตะวันตกตรงบริเวณประตูเตาหม้อไปประมาณ ๒๕๐ เมตร วัดนี้ประกอบไปด้วยมณฑปและวิหารอย่างละ ๒ หลัง แบ่งเป็น ๒ บริเวณ คือบริเวณที่ ๑ มีมณฑปขนาดกว้างด้านละ ๕ เมตร ด้านหน้าเป็นวิหารขนาดกว้าง ๑๑.๐๐ เมตร ยาว ๑๕.๐๐ เมตร ด้านหลัง เป็นเนินดินรูปสี่เหลี่ยมมีกำแพงล้อมรอบขนาดกว้าง ๑๕ เมตร ยาว ๑๔ เมตร บริเวณที่ ๒ มีสถาปัตยกรรมเดียวกับบริเวณที่ ๑ แต่มณฑปใหญ่กว่า คือ

ขนาดด้านละ ๘ เมตร และวิหารหน้ายาว ๑๘.๐๐ เมตร กว้าง ๑๐.๐๐ เมตร รอบมณฑปและวิหารทั้งสองบริเวณมีเจดีย์รายอยู่ทั่วไปประมาณ ๑๐ องค์

๑๕ ถนนพระร่วง เป็นถนนโบราณครั้งสมัยสุโขทัยซึ่งใช้ติดต่อกันระหว่างสุโขทัย-ศรีสัชนาลัย ระยะทางประมาณ ๕๐ กิโลเมตร โดยออกจากเมืองสุโขทัยตรงประตูศาลหลวง ผ่านลำแม่โจนบ้านวังทองแดงพุ่งตรงไปทางทิศเหนือผ่านวัดเขารังแร้งเข้าเมืองศรีสัชนาลัย ตรงประตูสามเกียด

ระหว่างเส้นทางจากบ้านวังทองแดงจนถึงวัดเขารังแร้งเมืองศรีสัชนาลัยมีโบราณสถานประมาณ ๒๓ แห่ง

นอกจากนี้ยังมีโบราณสถานที่สำคัญตั้งอยู่ด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้เมืองศรีสัชนาลัย ซึ่งเข้าใจว่าจะเป็นบริเวณอรัญญิก เช่น วัดเขารังแร้ง (๑๙) วัดสระประทุม (๒๑) วัดพญาคำ (๒๐) และวัดเจดีย์เจ็ดยอด (๒๔) เป็นต้น วัดเหล่านี้กำลังเตรียมการทำถนนและทางเข้าไป ซึ่ง

**เมื่อได้ดำเนินการแล้วเสร็จ จะได้ขมโบราณสถานและ
ศิลปการก่อสร้างของโบราณสถานสมัยสุโขทัย ที่เมือง
ศรีสัชนาลัยเพมบน**

หมายเหตุ โบราณสถานหมายเลข ๑,๒,๓,๔,๕,๖,๗,๘,๙,
๑๐,๑๓,๑๔,๑๕,๑๖, อยู่ในท้องที่หมู่ที่ ๓ ตำบล ศรีสัชนาลัย อำเภอ
ศรีสัชนาลัย โบราณสถานหมายเลข ๑๗ อยู่ในท้องที่ตำบลท่าชัย
อำเภอศรีสัชนาลัย โบราณสถานหมายเลข ๑๑,๑๓,๓๐, อยู่ในท้องที่
ตำบลหนองอ้อ อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย.

งานเทศกาล

งานเทศกาลของอำเภอ^๕ นอกจากตรุษสงกรานต์^๕ ลอยกระทง และวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาที่มีประกอบอยู่อย่างทั่ว ๆ ไปแล้ว ยังมีงานพิเศษที่นับได้ว่าเป็นเทศกาล โดยเฉพาะของชาวอำเภอ^๕ คือ

งานนมัสการพระบรมธาตุวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ

วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ (พระปรางค์) เป็นโบราณสถานเพียงแห่งเดียวในอำเภอศรีสะเกษ^๕ ที่ปัจจุบัน^๕ ยังคงมีพระสงฆ์จำพรรษาอยู่ โดยพระภิกษุสงฆ์เข้าไปจำพรรษาอยู่ตั้งแต่ ประมาณปี พ.ศ. ๒๔๕๗ และเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๑ ได้เลื่อนเป็นพระอารามหลวงชั้นเอกชนิดราชวรวิหาร สิ่งสำคัญของวัดคือ องค์พระปรางค์ซึ่งถือกันว่าเป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุทางวัดได้จัดงานเทศกาลนมัสการพระบรมธาตุ เริ่มตั้งแต่วันที่^๕ ๑๑ - ๑๕ ค่ำ เดือน ๔ ของทุกปี ประชาชนในเขตอำเภอ^๕ อำเภอใกล้เคียง และจังหวัดใกล้เคียงมานมัสการกันเนืองแน่นทุกปี

วันกำฟ้า

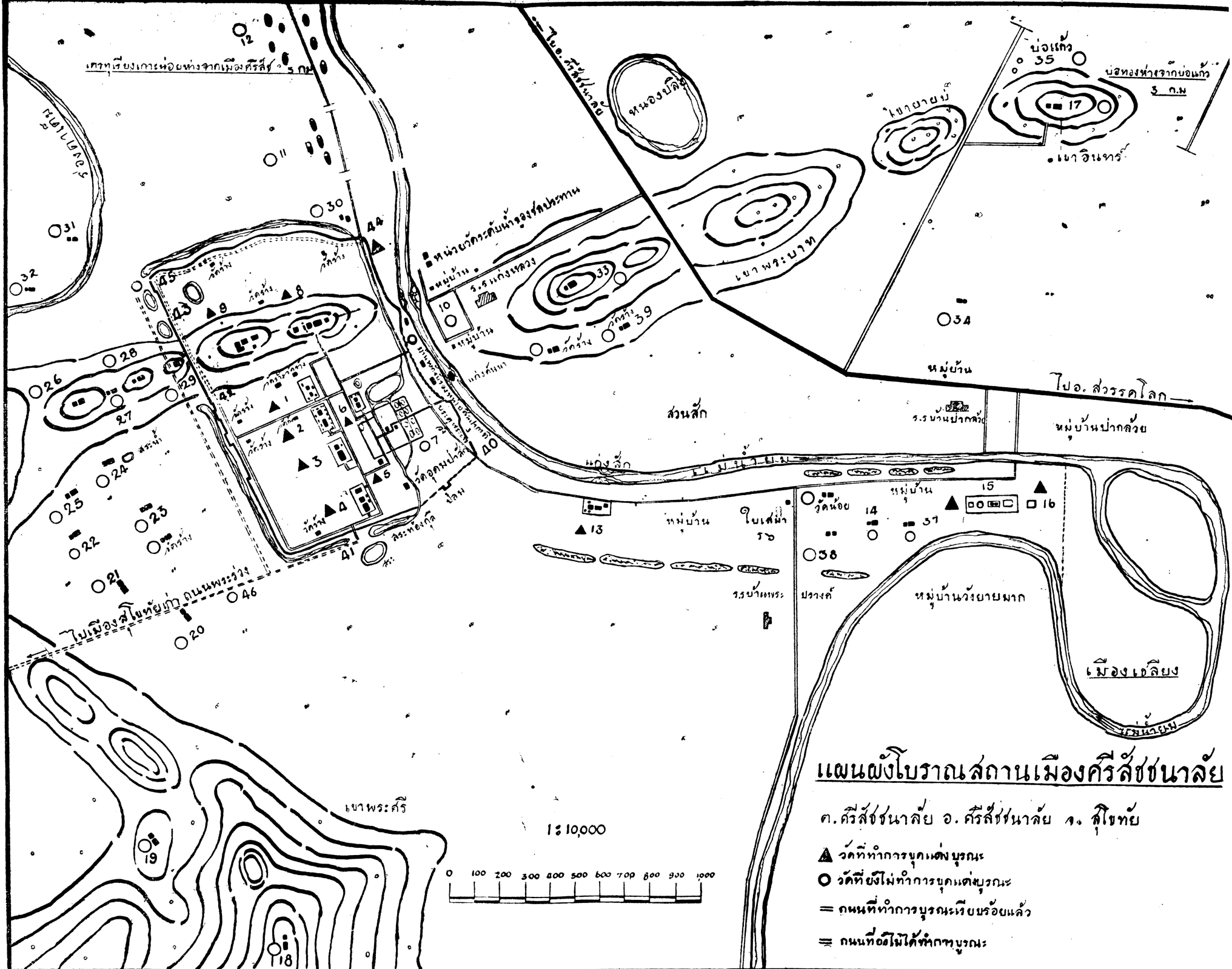
เป็นประเพณีของราษฎรที่อยู่ที่หาดเสี้ยวอำเภอศรีสัชชนาลัยและตอนเหนือขึ้นไปเท่านั้น เมื่อเห็นตเห็น้อยต้องตรากตรำกันมาตลอดปีแล้ว ทุกคนก็เลือกเอาวันขึ้น ๓ ค่ำ เดือน ๓ เป็นวันหยุดงานประจำปี เรียกกันว่า วันกำฟ้า ผู้หญิงหยุดทอผ้า ผู้ชายหยุดตีเหล็ก และผู้ประกอบอาชีพอื่นก็จะหยุดประกอบอาชีพนั้น ๆ ในวันนั้นทุกคนจะต้องเที่ยวหาความสำราญกัน ใครชอบเที่ยวป่าก็จะออกป่า จุดไฟ ล่าสัตว์กันเป็นที่สนุกสนาน ใครไม่ชอบเข้าป่าก็เที่ยวเตร่ไปตามสถานที่ต่าง ๆ ด้วยเป็นวันว่างงานกันจริง ๆ ตกตอนกลางคืนก็จะมีการละเล่นต่าง ๆ ให้ชม การละเล่น มะอ้อ หรือไม้หึ่ง ก็จะเล่นกันในวันนี้เพียงวันเดียวเท่านั้น หากท่านมีโอกาสมารวันนั้น ท่านจะพลอยสบายใจไปกับประชาชนเหล่านั้นด้วย

สถานทนาเที่ยว

นอกจากโบราณสถานเมืองศรีสัชชนาลัย และวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ (พระปรางค์) เมืองชะเลียงแล้ว ยังมีน้ำตกที่สวยงามอยู่แห่งหนึ่ง ซึ่งเพิ่งพบเมื่อไม่นานมานี้ อยู่ในเขตตำบลบ้านแก่ง เรียกว่าน้ำตกป่าคา แต่อยู่ห่างไกลจากเส้น

ทางคมนาคมมาก ต้องเดินทางด้วยเท้าและระยะทางไกลเกินไป หากท่านไปที่หาดเสี้ยวตำบลที่ตั้งที่ว่าการอำเภอศรีสัชนาลัย ท่านจะปลื้มใจ ที่ได้พบเห็นผู้ปฏิบัติตามโบราณที่ว่า “พอเสร็จหนานา ผู้หญิงทอผ้า ผู้ชายตีเหล็ก” ณ ที่หาดเสี้ยวนี้เอง ยังมีผู้หญิงทอผ้า และชายตีเหล็ก จนทุกวันนี้

พิมพ์ที่โรงพิมพ์การศาสนา ถนนบำรุงเมือง พระนคร
นายพยุ่ง ทิพย์เนตร ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา ๒๕๑๓

ส่วนลึกทำชัย

Δ 1 วัดร้างล้อม	○ 23 วัดราชน
Δ 2 วัดเจดีย์เจ็ดแถว	○ 24 วัดสระไธน้ำ
Δ 3 วัดล้านแก้วอุทยานใหญ่	○ 25 วัดยายตา
Δ 4 วัดนางพญา	○ 26 วัดเขาใหญ่
Δ 5 หลักเมือง	○ 27 วัดเจดีย์แอ่ง
Δ 6 วัดล้านแก้วอุทยานน้อย	○ 28 วัดเจดีย์เจ็ดบ่อ
Δ 7 พระราชนิ	○ 29 วัดเขาแก้ว
Δ 8 วัดเขาพนมเพลิง	○ 30 วัดกุฎีราย
Δ 9 วัดเวฬุวรรณกิจ	○ 31 วัดหัวโหนด
○ 10 แก่งหลวง	○ 32 วัดกุ่ม
○ 11 เตาทรายเป่ายาง	○ 33 วัดเขาพระบาท
○ 12 เตาทรายเกาะน้อย	○ 34 วัดป่าแก้ว
Δ 13 วัดโคกสิงคาราม	○ 35 บ่อนแก้ว
Δ 14 วัดเจ้าหน่น	○ 36 บ่อทอง
Δ 15 วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ	○ 37 วัดรมย์
Δ 16 ภูมิพระร่วง	○ 38 วัดน้อยจำปี
○ 17 วัดเขาอินทรี	○ 39 วัดวัง
○ 18 วัดเขาพระคิรี	Δ 40 ประตูอนนโหลม
○ 19 วัดเขาแร่	○ 41 ประตูรามณรงค์
○ 20 วัดพญาดำ	○ 42 ประตูนิ (สะพานจันทร์)
○ 21 วัดสระเปทม	○ 43 ประตูสามเกิด (รัตนสังคราม)
○ 22 วัดพรหมสิทธิ์	Δ 44 ประตูเกาหม้อ
	○ 45 ประตูไผ่ทกุก
	○ 46 ถนนพระร่วง

หน่วยศิลปากรที่ 3 สุโขทัย

ผู้เขียน

วัดทิพย์

1 ก.ค. ๖๖

